هەندێ لە زاراوەکانی هەڵوەشاندنەوەگەرایی

ئا: سالار مەلا محەمەد گەلالی

فەلسەفەکەی دریدا لە بنەڕەتدا جەخت لەسەر کێشەکانی تایبەت بە زمان دەکاتەوە و دریداش بالادەستێکی ناوازە بوو لەم بوارەدا و گەلێ گومانی خستە سەر زاراوە فەلسەفییەکان بێئەوەی لەتاووتوێکردنی کێشە میتافیزیکیەکان دابڕێت. پێیوابوو خوێندنەوە میتافیزیکی و لاساگەریەکانی هەڵەیەکی گەورە و دزێویان دەرهەق بە سروشتی تێکستەکان کردووە و دەکەن، چونکە خوێنەری لاساگەر پێیوایە کە زمان لە دەربڕینی هزردا بالادەستە بێئەوەی گۆڕانی بەسەردابێنێ و نووسینیش لە پەیکەری زماندا سەبارەت بە قسە (کلام: Parole) ڕۆڵێکی لاوەکی دەگێڕێ و دانەری تێکستیش خۆی ژێدەری مانای تێکستەکەیە، بەڵام خوێندنەوە هەڵوەشاندنەوەگەراییەکەی دریدا ئەم گریمانانە هەپروون بە هەپڕوون دەکات و بە توندی بەرەنگاری ئەوە دەبێتەوە کە تێکست یەک تاقە مانای نەگۆڕ بدا بەدەستەوە. هزری فەلسەفەی ڕۆژئاوایی بەپێی ئەم گریمانانە پەلوپۆی هەڵکشاندووە و تانوپۆکانی نەخشاندووە کە پێیوایە (قسە) ڕێگای ڕوون و ڕاستەوخۆی لە یەکگەیشتن بێ، بەڵام دریدا بەمتمانە کردن لەسەر زمانگەرایی و دەروونشیکاری گشت گریمانەکانی خستە بەردەم پرسیارگەلێکی سەختەوە و ڕوونی کردەوە کە نیازەکانی دانەر لە قسەدا ناکرێ بەبێ مەرج وەربگیرێن.. ئالێرەدا دریدا دەستبارێکی دیکەی دایە بەر هزری فەلسەفیانەی ڕۆژئاوایی.

دریدا بەسای زاراوە تازەکەی هەڵوەشێنەکانیەوە گەلێک دەروازەی نوێی بە ڕووی تەئویلکردنی تێکستدا والا کرد و دەریخست کە گەلێک ڕاڤە و شرۆڤەی فرە جۆر بۆ (واتا) هەن کە ڕۆڵی کرداری دەگێڕن لە زماندا، لە ڕێی بەرهەمگەلی تۆژەر و ئەکادیمیە گەورەکانی پێشینەوەش هەوڵی دا ئەوە ڕوون بکاتەوە کە زمان هەمیشە لە حاڵەتی ڕەوکردن و هەڵخزیندایە. لەم بارەوە ئاوەزێکی زیرەکانە و زەینێکی تیژی هەبووە و سەبارەت بە گەمە و گۆڕانکارییە زمانییەکانەوە لە دەرگای وای داوە کە بەر لەوی هیچ فەیلەسووفێک لە دەرگای ئاوای نەداوە.

تێکەڵبوون بە دنیای هەڵوەشاندنەوە گەراییەکەی دریدا شتێکی هەوەنتە و ئاسان نییە، دەیان و سەدان بابەت و نووسینی جۆراوجۆری لەنێو دوو توێی کتێبەکانی تایبەت بە زمان و فەلسەفە و ئەدەبی لەسەر نووسراوە کە هەوڵ دەدەن چەمکە سەختەکانی ئەم تیۆرە سەختە شی بکەنەوە.

دریدا وێڕای دەستەبژێر بوونە فەلسەفیانەکەی هەمیشە هەوڵیشی داوە کە فەلسەفە دابەزێنێتە سەر گۆڕەپانی گشتی نێو کۆمەڵگا، چونکە ئەو هەمیشە هزرەکانی ئامادە بوو لە نێو هەراو هەنگاوەکانی ململانێی کۆمەلایەتی وەکو: شەڕی جەزائیر، مافی کۆچبەران،

بزاڤی جودابووەوەکان لە کەمپی سۆسیالیستی، پەروەردە...تاد.

هەڵوەشاندنەوەگەرایی بەرەنجامی گرتنەبەری دوو هەنگاوی دریدا بوو، یەکەم ڕەخنەگرتن و تاووتوێکردنی بنچینە میتافیزیکییەکان کە چەمکەکانی زمانی لەسەر بنیاتنرابوون، دووەم داڕشتنی زاراوە تایبەتیەکانی خۆی کە مایەی دروستکردنی چەمکی تازە بوون بۆ زمان.

ئێمە لەم چەند پەرەگرافەدا هەوڵ دەدەین تیشکێک بخەینە سەر ئەو زاراوانەی کە دریدا بۆ یەکەمجار دایڕشتوون و ڕەگەزی بنەڕەتین بۆ تێگەیشتن لە چەمکی هەڵوەشاندنەوەگەرایی.

جیاوازی (Diffrance)

دریدا لە کتێبەکەیدا بەناوی (قسە و دیاردە) چەمکی جیاوازی دەستنیشان کردووە. لە ڕووی زمانەوانیەوە وشەی (جیاوازی) هەروەک لە نووسینەکانی دریدا-خۆیدا هاتووە؛ بریتییە لە ڕایەڵێکی فرە دەلالەت کە دەلالەتەکانی کۆمەڵێک وشەی لە ئامێزدا گرتووە.. وشەی (To differ) بە واتای هاوشێوە نەبوون و جوداوازی و لە یەکنەچوون دێت خۆی وشەیەکی لاتینییە و بە واتای پەرشبوون و پەرش و بڵاوبوونەوە دێت، هەمدیسان (To defer) بەواتای دواخستن و هەڵگرتن بۆ کاتێکی دیکە دێت. جا ئاشکرایە کە هاوشێوە نەبوون و پەرتبوون و کشان و لێک جیابوونەوە خاسیەتێکی جێگەیین (Spatial) کە پەیوەستن بە فەزاو شوێنەوە، کەچی دواخستن و هەڵگرتن بۆ کاتێکی دی پەیوەستن بە زەمەنەوە (temrporal). جا وشەی (جیاوازی) ڕایەڵێکی تێکچڕژاوە لەنێوان گشت ئەم دەلالەتانەی کە باسمان کردن. وشەی (جیاوازی) وەک زاراوەیەکی هەڵوەشاندنەوەگەرایی ئەو جوداوازیە بەدواخراوە هەمیشەییە دەگرێتەوە کە (وەرگر) ڕزگار دەکات لە پابەندبوونی بە ئامادەکردنی ژێدەرێکی دیاریکراوەوە و ئازادی پێدەدات کە ژێدەرێکی تایبەت بەخۆی ئامادە بکات، ئەمەش لەبەر ئەوەی لە نێوان دال و مەدلوول، مەدلوول و ژێدەر (مرجع)دا جیاوازی هەیە.

جا ئەگەر نیشانە (Sign) کە دەنگێکە لە قسە (الکلام)دا ئاماژە تەنیا بۆ بیرۆکەی شتێک لە شتەکان بکات؛ ئەوا ئامادەکردنی ژێدەرەکە مەحاڵە و بە مەحاڵی دەمێنێتەوە، ئەمەش لەبەر ئەوەی ژێدەرەکە لە ساتەوەختی وەرگرتندا لە باری غیابدایە. کەواتە چۆن دەکرێ بابەتی ژێدەرەکە ئامادە بکرێ؟.. ئالێرەدا

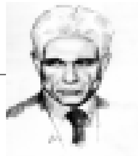

بەدواخستن و تەئجیلکردنی ژێدەرەکە لە سیستەمی زماندا بە درێژایی بەردەوامێتی ئاخاوتن دەست پێدەکات، هەمان شتیشە سەبارەت بەو دەلالەتانەی لەژێر زاراوەی (جیاوازی)دا ئاپۆرە دەبەستن. پرسیارەکە ئەمەیە ئایا دەلالەتی (جیاوازی) بریتییە لە وێکنەچوون، یان پەرتبوون و هەپروون بە هەپروون بوون؟ یاخود بریتییە لە بەدواخستن و تەئجیلکردن؟ ئایا چۆن دڵنیابین کە (Differance) بریتی نییە لە (Differnce) ئەگەر بە نووسین جیاوازی نێوانیان دەرنەخەین، چونکە (a) کە پیتی جیاکەرەوەی نێوانیانە لە فەرەنسیدا گۆ ناکرێت. ئا لێرەدا گرفتی ئامادەیی و غیاب. ئامادەیی دال و فرەیی دەلالەتەکانی، غیابی هەندێکیان، دروست دەبێ.

کورت و پوختی، زاراوەی (جیاوازی) ناکۆکی دەلالەتەکانی پێکنەرەکانی قسە دەگرێتەوە، ئەمەش نەک بەپێی بنەمای خاسیەتە زاتیەکانی، بەڵکو بە گوێرەی بنەمای جیاوازیەکانی نێوانی خۆی. دیارە کە پێکنەری قسەیی بەوە دەناسرێتەوە هەر پێکنەرێک لەگەڵ پێکنەرێکی دیکەدا جیاوازی هەیە، ئەمە لە لایەک، لەلایەکی دیکەوە بەدوای یەکداهاتنێکی تەئجیلکراویشیان هەیە لە زنجیرەی پێوەندیە بێکۆتاکانیان. هەموو ئەمانە تەفسیری ئەوە دەکەن کە بۆچی دریدا دیاریکردنی دەلالەتێکی زاراوەیی ورد بۆ وشەی (جیاوازی) ڕەت دەکاتەوە، بگرە ئەوەش دووپات دەکاتەوە کە نە وشەیە و نە چەمکیشە، بەڵکو بریتییە لەو ڕاخزینەی کە زمان، یان کۆد، یان هەر سیستەمێکی گشتی کە تازباری (میزە)یەکی مێژوویی لەخۆ گرتبێ کە بەهۆیەوە دەبێتە بونیادێک لە جوداوازیەکان. لیتچ-Leitch هەوڵی داوە لە پێناسەی (جیاوازی) نزیک بێتەوە و دەڵێ: کاتێک نیشانەکان بەکار دێنین، ئەوا ئامادەیی ژێدەر و مەدلول پەیوەست دەبێ بە ئامادەیی بوونێکی زاتیانە لەمەڕ داڵەکەدا کە بەشێوەیەکی ناکاو حاڵەتێک لە وەهم و خەڵەتان و سەرنگوونی ئامادە دەبێت. نیشانە هیچ ئامادەییەکی مادیانەی بۆ نییە، بەڵکو ئەوەی کە هەیە بریتییە لە گەمەی جیاوازی و هیچی تر. جیاوازی نیشانە هەتک دەکات و شالاوی دەکاتە سەر و پرۆسێسەکانی دەگۆڕێ بۆ تارمایی (أثر-Trace) نەک بۆ ئامادەیی زاتیەکەی(١)

ئەگەر زمان بریتی بێ لە زنجیرەیەکی بێکۆتایی لەو موفرەداتانەی کە لە دەرەوەی ڕێڕەو (سیاق)ی زماندا هیچ ڕێو شوێنێکیان نییە، دیارە کە وشەکانیش بەوە

جوێ دەبنەوە کە هەر یەکەیان لەگەڵ ئەوەی تر جیاوازە.. کەواتە لەمانەوە دەگەینە دەرەنجامێکی زۆر گرنگ لە بارەی ستراتیژییەتی کاری هەڵوەشاندنەوەگەرایی. کەواتە هەموو مانایەک بە شێوەیەکی ناکۆتایی لە حاڵەتی تەئجیلکراودا دەبێ و هەموو وشەیەکیش بەرەو وشەیەکی تر لە سیستەمی دەلالەتی زمانەوانیدا ڕاپێچت دەکات، بێئەوەی بتوانی هەڵوەستەیەکی کۆتایی لەسەر واتایەکی دیاریکراو و ڕوون و ئاشکرا بکەی لە ئێستادا.

ئەو شتەی کە پاڵی بە دریدا نا لەم بارەیەوە، بریتی بوو لە سنووردانان لە بەردەم بیرۆکەی ئامادەیی، چونکە (وەرگر) بەدوای مەدلوولێکی دیاریکراودا دەگەڕێ، لەبەر ئەوەی لەژێر ڕکێفی بیرۆکەی ئامادەییدایە، بگرە ملکەچیشیەتی. بۆیە ئەوەی دریدا مەبەستی بوو، وەدی بێنی، ئەوە بوو کە گوتار (الخطاب) بە تایبەتی گوتاری ئەدەبی، بێتە تەوژمێکی بێکۆتایی لە دالەکان و تەنیا بەهۆی وشەکانیشەوە دەکرێ ئاماژە بە وشەیەک لەنێو وشاندا بدرێ کە ئەمەش دەبێتە مایەی لە دایکبوونێکی بەردەوامی واتاکان، نەک بەهۆی دیاردانی دەلالەتەکانیەوە، بەڵکو بەهۆی جیاوازیە نەپچڕاوەکانیەوە لەگەڵ واتاکانی تردا. جا لەبەر ئەوەی واتاکانیش جێگر و سەقامگیرنین، بۆیە لە ئامێزی سیستەمی جیاوازیدا بە تەئجیلکراوەیی دەمێننەوە هەروەها مەحکوم دەبن بەهەر جووڵەیەکی ئازادانەی ستوونی و ئاسۆیی بێئەوەی کۆتاییەکی دیاریکراوی بۆ پێشبینی بکرێت.

دەلالەتی (جیاوازی) لە دەوری دوو جەمسەری بنەڕەتی دوو دەلالەتدا خۆی ڕێک دەخات کە بریتین لە (جیاوازی) و (دواخستن)، وێڕای ئەم دوانە چەندین جەمسەری لاوەکی دیکەش لە تەکیاندا هەن، بەڵام ئەم دوو جەمسەرە لە پێڕەوی هەڵوەشاندنەوەگەراییدا بنچینە بۆ بیرۆکەی هاوتەریبی دانارێژن، چونکە ئەو خۆی مەبەستیەتی ئەو دوانەگەراییەی کە میتافیزیکا لەسەری دامەزراوە، هەڵوەشێنێتەوە.

دریدا بەهۆی (جیاوازی)یەوە ڕوانگەکەی خۆی لە بارەی ئاستەنگی ئامادەیی و غیابدا بینا دەکات و مشتومڕێکی گەرمی فرە ئاستیش لە بارەی زمان و فەلسەفەوە بەرپا دەکات. ئەو پێی وایە (واتا)کان لە ئەنجامی جیاوازی نەپچڕاو و بەردەوامەوە لە میانەی پرۆسێسی خوێندنەوە و نووسیندا لەلایەن کەسانی دیکەوە دێنەدی، ئاستەکانی ئامادەیی و غیابیش بە دەستپێکردنی مشتومڕ لەنێو ئاسۆکانی جوداوازیەوە بە

جۆرێکی وا دێنە کایەوە کە (جیاوازی) خۆی ببێتە ئامانجێک. بەمجۆرە ئامادەبوونی پێوەندیەکی بینراو بەهۆی (نووسین) دێتە دی کە ئەویش هێزێکی دووبارەبووەوەی نێو زەمەن بە نیشانەکان دەبەخشێ. هاوکات لەگەڵ ئەمەدا ئامادەییە زاتیەکە هەڵدەوەشێنێتەوە. هەموو ئەمانە دەبنە مایەی بارگەدارکردنی دالەکان بە چەندین ئەڵتەرناتیڤی بێکۆتایی لە مەدلوولەکان. ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێ کە ئامانج و مەبەستی (قسە) بەو سیفەتەی ئامادەییەکی زاتیە بەهۆی کاری زەمەن لە نووسیندا دێتە بەرهەم. ئەمەش ئەوە دەردەخات هەم بیناکردن و هەمیش ڕووخاندن بەردەوام لە ئارادان بۆ گەیشتن بە ناواخنی (واتا). دریدا پێیوایە کە جیاوازی کارێکی ناوەخۆیی (قسە)یە، چونکە (قسە)ی گۆکراو لە ئەنجامی جیاوازیە بەردەوامەکەی نێوان وشەی گۆکراو- کە دابەش دەبێ بۆدالێکی دەنگی و مەدلوول- و زنجیرەی ئەو موفرەداتانەی کە ئاخافتن ڕێکیان دەخەن، فۆرمەلە دەبن، بەڵام بێئەوەی جیاوازیەکە بە کۆتایی بگات.

ئەم ئەرکەی جیاوازی لە بەرنامەی هەڵوەشاندنەوەگەراییدا دریدای بەرەو ئەوە برد کە تیۆروانینی خۆی لە مەڕ (نووسینی سەرەتا: Archi-writing)وە پێشکەش بکات کە بریتییە لە ستایلێکی پێشوەختەی نووسین بەر لە نووسین خۆیدا، کە ناکرێ وەک بابەتێک پێناسە بکرێ، چونکە ناکرێ بخرێتە بەر خوێندنەوە خوازی (استقراء) و وەسفکردنەوە، بەڵام بەپێی تیۆروانینی دریدا هەموو شتێ ئامرازێکە و جگە لە شێوەی ئامادەیی، چیتر بەرهەم ناهێنێ، زۆرینەی جاریش خاوەن سیستەمێکی بابەتیانەیە سەبارەت بە بابەتەکەی تەنانەت سەبارەت بە سەرجەم شێوە مەعریفییەکانی دیکەش(٢) کە دەکرێ ئەم زاراوەیەی بۆ تەرخان بکرێ، زمانگەرایی بە عەقڵ چەقنەگرتوو: anon Log-ocentric Linguistics. ئا لێرەدا گرنگیەکەی (جیاوازی) دەردەکەوێت، چونکە ستراتیجیەتی ئەم بیرۆکە کارایە باڵی بەسەر تەواوی گوتارە فەلسەفی و ئەدەبیەکانەوە کێشا کە وەک ئامرازێک بوو بۆ بنکۆڵ کردنیان. بەمجۆرە دەستکەوتەکانی لەوەدا دەردەکەوت کە هەوڵی دا کۆڵەکەکانی هزری دوانەیی وەک: ڕۆح و جەستە، خێر و شەڕ، فۆرم و واتا، خوازەکی و واقیعی، ئەرێتی و نەرێتی... تاد هەڵوەشێنێتەوە کە میتافیزیکای ڕۆژئاوایی لەسەر بنیات نراوە.

لەپای ئەمەدا موفرەداتی تری هێنایە ئاراوە وەکو:

(Pharmakon) کە لە یەک کاتدا واتای ژەهر و دەرمان دەگرێتەوە، یا وەکو (Marge) کە پەراوێز و نیشانە و دەربڕاوی دەنگی دەگرێتەوە، هەروەها گەلێک موفرەدەی تریش کە یەک واتا هەڵنەگرن و یەک شت دیاری ناکەن، بەڵکو کۆمەڵێک واتا و لێڵی لەخۆدا کۆدەکەنەوە. (جیاوازی)یش لەبەر ئەوەی خاسیەتێکی زمانەوانییە بۆیە هەر بەپێی تێڕوانینی دریدا خۆی نە بۆ مێژوو دەگەڕێتەوە نە بۆ بنیادیش(٣).

تارمایی (Trace)

دریدا پێیوایە هەر نیشانەیەک دوو ئەرکی بەیەکەوە گرێدرا و ڕادەپەڕێنێ: جیاوازی و بە دواخستن، بۆیە بونیادی هەر نیشانەیەک پەیوەستە بە مەرجەکانی جیاوازی و بەدواخستنەوە نەک بە دال و مەدلوولەوە. بە واتایەکی دی بونیادی نیشانە بریتییە لە جیاوازی کە ئەوە دەگەیەنێ کە هەر نیشانەیەک شتێکە و بە نیشانەیەکی تر ناچێت و شتێکیشە کە هەرگیز لەنێو نیشانەکەدا بوونی نییە. دەتوانین بەم نموونەیە ئەوە ڕوون بکەینەوە کە باسمان کرد: ئێمە هەردوو وشەی (three) واتە سێ و (tree) واتە دار هەم لە نووسین و هەم لە قسەشدا لە یەکتری جویێ دەکەینەوە و دیارە کە لە یەکتری جیاوازن و ناسنامەکەی خۆیان نیشان داوە. ئەم جیاوازییە بە یەکێک لەو دوو هێزە دەژمێردرێت کە لە هەر نیشانەیەکدا هەیە، بەڵام هێزەکەی دیکە بریتییە لە توانستی نیشانەکە لە مەڕ بەدواخستن و تەئجیلکردندا، واتە توانای تەئجیلکردنی هەیە، بۆ نموونە وشەی (گوڵ) لەناو چامەیەکدا واتاکەی بەدەستەوە نادا تا درک بەوە دەکرێ کە ئەم گوڵە ئەو گوڵە نییە کە لە واقیعدا دەبینین، بەڵکو شتێکی دیکەیە، ئەو شتەی کە پێویستە بدۆزرێتەوە. لەبەر ئەم هۆیە نیشانە نیوەیەکی پڕ بە پێستی خۆیەتی و نیوەکەی تریشی پڕ بە پێست نییە. کەواتە نیشانە ئەوە نییە کە (سوسێر) دیاری کردووە و دەڵێ نیشانە بریتییە لە دال+ مەدلوول، بەڵکو بریتییە لە جیاوازی+ بەدواخستن. وێڕای ئەمە سۆسێر پێیوایە نیشانە یەکترگرییە کەچی دریدا پێیوایە جیاوازبوونە.

جا لەبەر ئەوەی کە نیشانە نەقوستان و پڕ بە پێستی نییە بۆیە پێویستە وای لێ بفامینەوە کە لەژێر ڕەشبوونەوە و تونابووندابێ (under erasure)، کە زاراوەیەکە دریدا بەو مەبەستە دایڕشتووە تا ئاماژە بە نەقوستانی و لێوان لێو نەبوونی نیشانەکان بدات.

نیشانەکە نووسراوەیە، بەڵام ڕەشکراوەتەوەش، ئێمە لەبەر ئەوە ڕەشی دەکەینەوە تا ئاماژە بە نەقوستانیەکەی بدەین. بەهۆی ئەمەوە هەموو نیشانەکان هەڵگری ئەم ئاماژەیەن. بۆ نموونە وشەی (دیار) هیچ ئاماژەیەکی ڕوون و ئاشکرای لەخۆدا هەڵنەگرتووە کەچی لەگەڵ ئەوەشدا نیشانەیەکە لە نیشانەکان، بەڵام ئەگەر لەگۆشەنیگایەکی هەڵوەشاندنەوەگەراییەوە سەیری بکەین ئەوکات وەکو نیشانەیەکی ڕەش کراوە خۆی دەردەخات. نابێ بیرۆکەی ڕەشکردنەوەی نیشانەکان بەشێوەیەکی حەرفیانە وەرگرین، بەڵکو تەنیا دەبێ بەشێوەیەکی فروسمانەیی (إیحائی) وەریگرین. ئەم ڕەشکردنەوەیە ئیحای ئەوە دەدات کە نیشانەکان نەقوستانن و لێبراوەنین، هیچ نیشانەیەک نییە ببێتە دال بۆ شتێکی ئەزەلی، چونکە خاوەنی نرخێکی ڕەها نییە، بەڵکو نیشانە شتێکی ڕەوتەنیە (سیاقی: Contextual) و وەدیهێنەری سەرابی مەدلوولە. ئەوپەڕی کە بتوانێ هەر ئەوەندەیە کەبەدوای ئەو شتانە وێڵمان دەکات کە خۆی پێویستیەتی و ئەو شتانەمان بە یاد دێنێتەوە کە لەنێو خۆیدا بوونیان نییە، بۆیە نیشانە بریتییە لە تارمایی (الأثر: Trace) نیشانە بریتی نییە لە نوێنەرایەتیەکی بینراو، یان نووسراوێکی بەرهەستی وێنە دەنگیەکان، بەڵکو بریتییە لەو تارماییەی کە دریدا بە نائاسایی وەسفی دەکات، واتە بریتی نییە لە ئاماژە و نیشانەی سروشتی و (index) هەروەک هۆسرل بۆی چووە.

سێنتراڵێتی عەقڵ (Logo Centralisim)

ڕەخنەکانی دریدا ڕووبەڕووی دوو هزری کاریگەری نێو نەخشەی میتافیزیکای ڕۆژئاوایی بۆتەوە کە سێنتراڵێتی ڕۆژئاوایی لەسەر بنچینەی ئەم دوو هزرە بنیات نراوە، یەکەم: سێنتراڵ بوون بە دەوری عەقڵدا، دووەم: هزری ئامادەیی. دریدا ویستوویەتی تەواوی مەڵبەندە دەلالەتییەکان هەڵوەشێنێتەوە، چونکە پێیوایە مومارەسە هزرییەکان کە بە دەوری (Logos) خولیان خواردۆتەوە بووەتە مایەی بەرهەمهێنانی سێنتراڵبوونێکی عەقڵیانەی ڕەق و سیستەمێکی گاڵەدراو لە بیرکردنەوەدا و هەر مومارەسەیەکی هزریانەش کەپەیڕەو لە مەرجەکانی نەکات دایبڕیوە و خستوویەتییە لاوە، چونکە (حەقیقەت)ەکانی بەخۆی پەیوەست و پاوان کردووە. هەرچی هزری (ئامادەیی)یشە، دریدا بۆیە خستوویەتییە بەر زەبری ڕەخنەکانیەوە، چونکە ئەویش شانبەشانی

لۆگۆس پرەنسیپێکی چەسپیوی هێناوەتە کایەوە کە بە گوێرەی ئەم پرەنسیپە (بوون) بە سیفەتی (ئامادەیی) دەردەکەوێت، واتە بوون (being) ئامادەییەکەی لە شتەکاندا بەدیار دەکەوێ. لەم بارەوە هایدگەر ئەوە دووپات دەکاتەوە کە مێژووی ڕۆژئاوایی هەر لەسەرەتاوەڕا تا ئێستاش هەر بە بەردەوامی ئەوەی سەلماندووە کە هەبوێتی هەبوان بە وەسفی (ئامادەیی) دەرکەوتوو. ئەم هەبوێتییە کە گوایە (ئامادەیی)یە بریتییە لە خودی مێژووی ڕۆژئاوا، چونکە ڕەوتی مێژووی ڕۆژئاوا هاومانا و هاودەلالەتە لەگەڵ هزری ئامادەگیدا(٤).

ئەم دیاردەیە گەلێ جار هەڵوەستەی بە هایدگەر کردووە و وای لێکردووە بە متمانەکردن لەسەر تێکستەکانی فەلسەفە لێی بکۆڵێتەوە و دیراسەی بکات. لە ئەنجامی توێژینەوەکانیدا گەیشتە ئەوەی کە فەلسەفەی ڕۆژئاوایی بەردەوام ئەم هزرە بەرەو پێشەوە دەبات کە پێیوایە بوون (وجود) ئەوەیە کە هەر لە خودی خۆیەوە پتر ئامادەیی هەبێت. ئەرستۆ ئەوەی دووپات دەکردەوە کە «وجود بریتییە لەو شتەی کە لە خودی خۆیدا دەرکەوتوترین شت بێ».

واتە شتێکی ئەوتۆ بێ کە پتر (ئامادەیی) هەبێ لە شتەکانی تر، بەڵام لێرەدا کێشەیەکی دیکە هەیە کە پێویستە لەبەرچاو بگیرێت کە پێوەندی بە پەی پێ بردن (إدراک)ی مرۆڤەوە هەیە، چونکە ڕەنگە ئەو شتی بە دەرکەوتووترین شتان حسێب کراوە، کەمترین دەرکەوتوو بێ! چونکە لەبەر ئەوەی (پتر دەرکەوتوێتی) بریتییە لەو هەبوو (موجود)ەی کە ئێمە لە گشت ساتەکاندا درکی پێدەکەین. کەواتە ڕەنگە ئەو شتەی لە خودی خۆیدا دەرکەوتێکی ڕوون و ئاشکرابێ، لە هەمان کاتدا سەبارەت بە ئێمە وانەبێ. مادامەکێ ئاواش بێ، کەواتە (هەبوون) لەلایەکەوە دەرکەوتنێکی ئاشکرای هەیە و لەلایەکی تریشەوە پەردەپۆشبوونی هەیە. هەڵبەتە هۆی ئەم نەسازی (تناقضی)یە بۆ کەموکورتی هۆشی مرۆڤ دەگەڕێتەوە بەو سیفەتەی کە ئامرازێکە بۆ پەی پێبردنی مرۆڤ. کەواتە دەرکەوتن و دەرنەکەوتنی (بوون) سیفەتی خودەکی (بوونەکە)نین، بەڵکو لە ئەنجامی سنووردارێتی پەی پێبردنی مرۆڤ (ئامادەیی) بوونەکەدا دێنە دی. جا ئەوەی جێی سەرنج و گرنگی پێدانە، بریتییە لەم جیاکارییەی کە ئایا ئەگەر شتێک پتر لە شتەکانی دی (ئامادەیی) هەبێ، چۆن دەبێ لە هەمان کاتدا پتر لە شتەکانی تریش لێڵ و گاڵەدراو بێ؟

ئەم جیایییەی نێوان حەقیقەتی هەبوون و چۆنیەتی پەی پێبردنی ئاوێتەی هزری فەلسەفیانەی ڕۆژئاوا بووە.

هایدگەر دوای توێژینەوەی لە بارەی ئەم گرفتەوە دەگاتە ئەنجامێک و دەڵێ: بڵاوبوونەوەی (بوون) مێژووی مرۆڤی ڕۆژئاوای لە ڕووی جەوهەرێتییەوە فۆرمەلە کردووە، وا دانراوە کە مرۆڤ لە گشت ساتەکانی مێژوودا هەر خۆی توانادار بووە و لە شوێنی خۆی جێگیرکراوە بەو وەسفەی کە بووەتە مایەی درەوشاندنەوەی وجوود و ئەو لە درەوشاندنەوەکەدا بەشداربووە وجوودیش لەو ڕووەی کە ئەگەر پەردەپۆش بێ و لە دەرکەوتنیش دانەبڕێت، ئەمیش بەڵگەیە لەسەر ماهیەتی مرۆڤانەیی، ئەوە هەیە کە ناکرێ ببێتە مرۆڤ، بەڵام بەهۆی ئەم دەلالەتەوە ماهیەتی مرۆڤ لە هەموو لایەن و کون و کەلەبەرەکانی بوونەوە جێنشین دەبێ(٥).

دریدا ئەوەی سەلماندووە کە کەلەپووری فەلسەفییانەی ڕۆژئاوا بەم دوو هزرە تێراو بووە «سێنترالبوون بە دەوری عەقڵدا» و «میتافیزیکای ئامادەیی» و هەرچی مەزهەب و تیۆرە جۆراوجۆرەکانی تری فەلسەفەشە هەر هەمووی بریتین لە ستایلی جۆراوجۆری یەک جۆرە سیستەم کە ئەویش سێنترالبوونە بەدەوری ئەم دوو هزرەدا، دریدا لەگەڵ ئەوەی پێیوایە کە ڕزگار بوون لەم سێنترالبوونە شتێکی ئەستەمە، بەڵام دەکرێ ئەو ڕەوشانە تاووتوێ بکرێن کە ئەم دیاردەیان سەپاندووە، هەروەها هەرچەندە کۆتایی پێهێنانی میتافیزیکا، یان سنووردارکردنی شتێکی وا ئاسان نییە، بەڵام دەکرێ هەر لەناوەوەی خۆیەوەڕا بخەینە بەر ڕەخنەوە تا ئاشنابین بەو سیستەمە هەرەمییەی بنیاتی ناوە، کە ڕەنگە لە قۆناغێکی تردا ئەم دیاردەیە سەرەوژێر بکرێ. لێرەدا ئامانجی ڕەخنەگرتن بریتییە لەوەی بنچینەکانی میتافیزیکا بهەژێنێتەوە کە لەنێو چەند ئاسۆیەکی سنووردارەوە هاتۆتە کایەوە(٦).

ئەو سیستەمە یەکانگیرەی کە لە ئەنجامی مومارەساتی ئەم سێنترالبوونەوە هاتۆتە بەرهەم هێندە پتەو و تۆکمە هەڵکەوتووە کە زۆر زەحمەتە ڕاستەوخۆ وێران بکرێت، بەڵکو پێویستی بە شپرزەکردنی سیستەمە ڕیشەییەکانی هەیە، هەڵوەشاندنەوەی ئەم سیستەمەش ڕەنگە ببێتە مایەی ئەوەی کە لە ناوەوەڕا بتەقێتەوە(٧). جا لەبەر ئەمە و لەبەر ئەو ئامانجەی کە مەبەستیەتی میتافیزیکای ڕۆژئاوا هەڵوەشێنێتەوە و کۆڵەگەکانی ڕاخزێنێ و نەسازیەکانی وەدەربخات؛ بۆیە دریدا بە نەیارێکی سەرسەخت لە قەڵەم دراوە دژ بە سیستەمی هزری

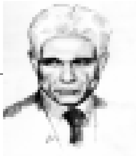

بەرزهەڵنراو (المتعالي) کە ئەمەش چەند هەڵوێستگەیەکی خۆسەپێن بە پەیڕەوانی دەبەخشێ و ئەوانیش لەوان هەڵوێستگەوە لە کەسانی تر دەڕوانن و حوکمیان بەسەردا دەردەکەن(٨).

پەراوێزەکان:

1- Leitch, P24.
2- Movments in European philo so-phy (Grent Britain, Manchester University Press, Richard Kearny, P.121.
3- Derrida. P.28.

٤- مارتن هايدجر، التقنية- الحقيقة- الوجود- ترجمة: محمد سبيلا و عبدالهادي مفتاح (بيروت: المركز الثقافي العربي ١٩٩٥)، ل(٨٩ و ٢٠٤).

٥- مارتن هايدجر، مبدأ العلة، ترجمة: نظير جاهل (بيروت: الموسسة الجامعية، ١٩٩١)، ل(٧٢، ٧٧، ١٠٢).

٦- جۆن سترۆک، البنوية و ما بعدها، ترجمة: محمد عصفور (الكويت: عالم المعرفة ١٩٩٦)، ل(٢٠٧).

٧- ساره کۆفمان و روجي لابورت. مدخل الى فلسفة دريدا، ترجمة: ادريس كثير و عزالدين الخطابي (الدار البيضاء ١٩٩١)، ل(١٤٠).

٨- سترۆک، ل(١١).

سەرچاوەکان:

١- دريدا و نقد الميتافيزيقا الغربية (د. عبدالله ابراهيم) نص الفصل السادس من الكتاب (المركزية الغربية) مطبعة بيروت (١٩٩٧).

٢- مدخل الى تفكيكية دريدا (روجي لابورت)
www.ofouq.com

٣- التفكيكية: من الفلسفة الى النقد الادبي (ممدوح الشيخ)
www.otouq.com

٤- دريدا رائد الفلسفة التفكيكية المعاصرة (سيار الجميل)
www.elaph. com

٥- جاك دريدا و نظرية التفكيك (خالدة حامد تسكام).